

DOI: 10.31648/pl.10537

MARIA ZIELONKA

University of Gdańsk

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3160-4478>

e-mail: mar.zielonka2000@gmail.com

Joanna Kuciel-Frydryszak, *Chłopki: opowieść o naszych babkach*, Wydawnictwo Marginesy, Warszawa 2023, ss. 496

Joanna Kuciel-Frydryszak jest dziennikarką współpracującą m.in. z „Wysockimi Obcasami Extra” i dodatkiem do „Gazety Wyborczej” „Ale Historia”. W 2023 roku otrzymała tytuł Wrocławianki w kategorii twórczyni¹. W 2023 roku ukazał się jej najnowszy reportaż pt. *Chłopki. Opowieść o naszych babkach*, nominowany do Nagrody Nike 2024. Książka spotkała się z niebywałym zainteresowaniem czytelników. Według „Tygodnika Powszechnego” *Chłopki* w pół roku rozeszły się w niemal 300 tysiącach egzemplarzy. Autorka po raz pierwszy w tak wnikliwy sposób zainteresowała się losem kobiet żyjących na polskiej wsi na przełomie XX i XXI wieku.

Problematyką polskiej wsi, jej strukturą i życiem codziennym zajmowano się jeszcze przed przełomem 1989 roku. W 1976 Krzysztof Groniowski w pracy *Uwłaszczenie chłopów w Polsce* (1976) pokazał zasięg różnego rodzaju przeobrażeń społecznych i politycznych wsi. Ale najważniejsze publikacje powstały w nowym wieku. Kamil Janicki w książce *Pańszczyzna. Prawdziwa historia polskiego niewolnictwa* (2021) zgłębił na nowo dzieje ubezwłasnowolnienia i nędzy polskich chłopów. Kacper Pobłocki z kolei nazwał sytuację polskich chłopów niewolnictwem w reportażu *Chamstwo* (2021), który rzuca nowe światło na zmitologizowaną opowieść o czasach Rzeczypospolitej szlacheckiej. *Cham i Pan. A nam, prostym*,

¹ W 2012 wydała biografię Antoniego Słonimskiego zatytułowaną *Słonimski. Heretyk na ambonie*, która była nominowana w kilku konkursach, m.in. na Historyczną Książkę Roku – im. K. Moczarskiego i O. Haleckiego. Jest również autorką biografii Kazimierza Iłakowiczówny *Illa* (2017), w której opisuje życie poetki, jej walkę z sieroctwem i samotnością, piętnem nieślubnego dziecka, wolnością i zniewoleniem, namiętnością i wycofaniem. Biografia była nominowana do Nagrody im. Józefa Łukaszczyka. Jej kolejna książka *Służące do wszystkiego* (2018) również odniosła ogromny sukces, nominowano ją do Nagrody Historycznej „Polityki”, a także znalazła się na liście dziesięciu najważniejszych książek 2018 roku dwumiesięcznika „Książki. Magazyn do Czytania”. To książka o kobietach, które na przełomie XIX i XX wieku pracowały jako służące w prywatnych domach.

zewsząd nędzą? (2022) to książka Andrzeja Chwalby i Wojciecha Harpuli, w której autorzy prezentują prawdziwe dzieje polskiego chłopstwa – od Piastów aż po czasy PRL.

Fascynacja historią naszych przodków żyjących na wsi inspirowała nie tylko autorów literatury faktu, ale również twórców beletrystyki. Motyw polskiej wsi wykorzystał Radek Rak w *Baśni o węzowym sercu albo Wtóre słowo o Jakóbie Szeli* (2019). Ta ciekawa pozycja, łącząc *fantasy* i *science fiction*, skupia się na postaci chłopskiego przywódcy rebelii – Jakubie Szeli. Anna Fryczkowska stworzyła powieść historyczną *Saga o ludziach ziemi. Wpatrzeni w niebo* (2023), w której opisuje losy Antka i Hanki, młodego chłopskiego małżeństwa. Warto wspomnieć, że w tym samym roku co *Chłopki* i *Saga o ludziach ziemi* ukazało się nowe wydanie słynnej powieści *Chłopi* Władysława Reymonta, które towarzyszyło ekranizacji powieści w reżyserii DK Welchman i Hugh Welchmana, zrealizowanej w technice animacji malarskiej. Film wzbudził ogromne zainteresowanie wśród odbiorców, udowadniając po raz kolejny, że chłopomania jest nadal żywa.

Reportaż *Chłopki* podzielony jest na szesnaście rozdziałów, w których autorka opowiada o codziennych problemach wiejskich kobiet. Każdy z nich rozpoczyna się krótkimi cytatami, np. z czasopism „Chłopska Sprawa” i „Przodownica” (1931), z pracy zbiorowej *Pamiętniki chłopów* (1935), z fragmentów autentycznych listów, wierszy czy dokumentów odsyłających do faktów z początku XX wieku. Pomiędzy zapisami znajdziemy także liczne fotografie czy wycinki z dawnych gazet i czasopism. Kuciel-Frydryszak sięgnęła po prawdziwe historie i wspomnienia naszych przodków, oddając im głos. W książce zajmują ją głównie relacje rodzinne, edukacja (a w zasadzie jej brak), religia i praca.

W drugim rozdziale o dziwnym tytule *Pasionka* poznajemy najpierw „zwykły los chłopskiego dziecka” (Kuciel-Frydryszak 2023: 17) nazywany właśnie takim mianem. Pasionka to całodzienna praca dziecka na pastwisku przy pilnowaniu zwierząt. Dzieci z biednych rodzin oddawane były często do pracy w bogatych gospodarstwach. Chodziły brudne i niedożywione, zdarzało się często, że umierały przed osiągnięciem dorosłości. Chłopi rodzili się po to, by pracować, a ich los był z góry przesądzony. Autorka podaje, że w 1921 roku 40 % mieszkańców polskiej wsi stanowili analfabeci (Kuciel-Frydryszak 2023: 43). Szkoły były oddalone od wsi o kilka lub kilkanaście kilometrów, co uniemożliwiało dzieciom codzienne docieranie do nich. Poza tym musiały pracować na gospodarstwie, ponieważ rodzin nie było stać na to, by pozbawiać się dodatkowej pary rąk. Do pracy w polu musiały też chodzić kobiety, obarczane ponad miarę domowymi obowiązkami, takimi jak pranie, sprzątnie, gotowanie i opieka nad dziećmi, co często przerastało ich siły fizyczne.

Celem życia na wsi stawało się przetrwanie ponad wszystko, dlatego też chłopi związek małżeński zawierali w celu połączenia sił fizycznych i zwiększenia majątku. Był to sposób na zapewnienie sobie i rodzinie lepszego bytu. Nie wchodziły więc w grę relacje romantyczne, a małżeństwo stanowiło raczej swego rodzaju spółkę czy też umowę pomiędzy rodzinami. Uważano, że w wieku szesnastu lat dziewczyna była na tyle dojrzała, by móc wyjść za mąż. Jednak o kandydacie nie ona decydowała, a jej ojciec i rodzina. Najważniejszym jego atutem był stan posiadania, tj. ilość ziemi, budynków gospodarczych i wielkość domu mieszkalnego. Kobieta nie miała prawa wyboru. „Byłam tylko przymusowym towarem, który musi się wziąć razem z gospodarstwem” (Kuciel-Frydryszak 2023: 92) – mówi jedna z bohaterek, Melania. Dla młodych panien była to upokarzająca sytuacja, ale tłumaczyły sobie, że za ten los spotka je nagroda po śmierci: „Najważniejsze trzymać się tego, co przeznaczył dla niej Pan Bóg, i nie pragnąć niczego więcej. (...) Zapłata za znoj czeka w niebie, a tu, na ziemi, trzeba robić to, co należy: pracować i modlić się” (Kuciel-Frydryszak 2023: 104).

W następnych rozdziałach poznajemy inne problemy i przeciwności losu, z którymi musiały zmierzyć się młode dziewczyny. Jedną z nich była konieczność noszenia odpowiedniego stroju. Kobieta musiała mieć zakrytą głowę, np. chustką, która nie tylko chroniła od wiatru i słońca, ale była także symbolem pokory i skromności, wartości zakodowanych od najmłodszych lat, które nakazywały nie wychylać się, ciężko pracować, służyć mężczyźnie i nie narzekać. Ogromny wpływ na taką postawę miał Kościół katolicki oraz jego organizacje i stowarzyszenia. Problemem tabu, wówczas praktycznie ignorowanym lub nawet zakazanym było życie seksualne. Uświadomienie sobie własnej seksualności według Kościoła stawało się zagrożeniem dla kobiety. W celu zachowania czystości do ślubu księża radzili zażywać dużo ruchu, unikać alkoholu i często korzystać ze spowiedzi. Na marginesie warto zaznaczyć, że z tych rad nie zawsze korzystano, a znikoma wiedza na temat posiadania kilku nieznanymi bliżej partnerów skutkowałą chorobami wenerycznymi, na dodatek nieleczonymi.

Kuciel-Frydryszak porusza także problem przemocy, która wówczas była na porządku dziennym:

Bicie to wewnętrzna sprawa rodziny, przemoc w wiejskich domach może trwać latami, jest bardzo dobrze oswojona, prawie każdy w dzieciństwie jej doznał i większość ma poczucie, że jest czymś koniecznym jako środek wychowawczy albo co najmniej normalny, a skoro władza z rąk ojca przechodzi w ręce męża, metody pozostaną te same (Kuciel-Frydryszak 2023: 141).

Przestępstwa popełniane w polskich wsiach często nie wychodziły na jaw lub podchodzono do nich pobłażliwie z różnych powodów. Wiejskie społeczności

były zazwyczaj mocno ze sobą związane, a mieszkańcy często znali się od pokoleń. Silne poczucie lojalności wobec sąsiadów i krewnych skutkowało ukrywaniem przestępstw lub minimalizowaniem ich znaczenia.

Przepaść między miastem a wsią była niewyobrażalna. „Wielmożni państwo” to inteligencja, klasa wyższa, której sytuacja materialna podczas kryzysu lat trzydziestych była znacznie lepsza niż chłopów. Miejskie panie nie miały kontaktu z chłopkami i nie interesowały się sytuacją polskiej wsi, a ich wiedza na ten temat była ograniczona. Nic dziwnego zatem, że myślały o kobietach ze wsi jako o „brudnych i zaniedbanych babach”. Nie zdawały sobie sprawy, jak ciężko musiały pracować mieszkanki wsi, by ich dzieci nie były głodne. Drogi miejskich i wiejskich kobiet krzyżowały się w kilku przypadkach. Większość służących w bogatych domach pochodziła z wiejskich rodzin. W rozdziale *Uciekiniarki* poznajemy historie kobiet, które postanowiły opuścić wieś. Jadwiga trafiła do pałacu w Czaczu, którego właścicielka wysłała ją do sióstr zakonnych, by nauczyć ją gotowania. Niektóre z chłopek wyjeżdżały nawet do Francji czy Danii, pragnąc lepszego dla siebie życia. Więcej o ich losach Kuciel-Frydryszak napisała w swojej wcześniejszej książce *Służące* (2018).

W obszernym reportażu autorka wykorzystała wiele prywatnych listów, artykułów i zebrała pojedyncze wspomnienia. Część z opowiedzianych zdarzeń w pewnym sensie się powtarza. Biograficzne opowieści naszych babek i prababek są do siebie podobne, często przepełnione cierpieniem całego życia i przeplatane historiami o radzeniu sobie z wyzwaniem, jakie napotykały na swojej drodze. Są one smutne i trudne do zaakceptowania z perspektywy dzisiejszych czytelników i czytelniczek, ale stanowią cenne źródło wiedzy o przeszłości. Książka *Chłopki* to nie tylko dokumentacja faktów, ale również próba przybliżenia współczesnym odbiorcom trudnych realiów życia na wsi, które ukształtowały poprzednie pokolenia. To również przypomnienie o sile i determinacji kobiet, które mimo przeciwności losu walczyły o przetrwanie. Jak mówi w wywiadzie sama Joanna Kuciel-Frydryszak:

Wydaje mi się, że dla tych czytelniczek ważne jest to, że moja książka przywraca godność ciężko pracującym kobietom. Pokazuje zmagania kobiet z ciężkim losem, przemocą, niedostatkiem, niespełnieniem (Kuciel-Frydryszak 2024: online).

Reportaż Kuciel-Frydryszak wzbudził ogromne zainteresowanie już przed premierą, co może świadczyć o chęci zdobycia lub poszerzenia wiedzy współczesnych Polaków na temat naszych przodków – przecież większość z nas swoje korzenie ma na polskiej wsi. W ten sposób książka staje się ważnym wkładem w zachowanie pamięci o przeszłości i buduje mosty między pokoleniami.

Bibliografia

Opracowania

Chwalba Andrzej, Harpula Wojciech (2022), *Cham i Pan. A nam, prostym, zewsząd nę-dza?*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.

Groniowski Krzysztof (1976), *Uwłaszczenie chłopów w Polsce*, Wiedza Powszechna, Warszawa.

Janicki Kamil (2021), *Pańszczyzna. Prawdziwa historia polskiego niewolnictwa*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.

Kuciel-Frydryszak Joanna (2023), *Chłopki*, Wydawnictwo Marginesy, Warszawa.

Pobłocki Kacper (2021), *Chamstwo*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec.

Źródła internetowe

Los rozstrzygnięty już w kołysce. Z Joanną Kuciel-Frydryszak rozmawia Amelia Sarnecka (2024) <https://kultura.onet.pl/wywiady-i-artykuly/los-rozstrzygniety-juz-w-kolysce-wywiad-z-joanna-kuciel-frydryszak/xzf8med> [dostęp: 02.08.2024].

